

Globalizacija, človekove pravice in pouk o družbi

dr. MILAN DIVJAK, prof.
Pedagoška fakulteta Maribor,
Koroška 160, SI-2000 Maribor

IZVLEČEK

Približali smo se sredini Dekade OZN o pouku za človekove pravice 1995-2004, vendar so pri nas glede tega rezultati skromni, sodobne šolske problematike nismo znali razčleniti in ovrednotiti z vidikov človekovih pravic.

Uvajanje pojmov in spoznanj o človekovih pravicah so zahtevale splošne mednarodne konference OZN o človekovih pravicah, zlasti leta 1968 in 1993, še posebej konference o pouku o človekovih pravicah, recimo 1978 na Dunaju, 1982 v Strasbourgu, 1988 v Ženevi, na Malti 1987, leta 1993 v Montrealu in najnovejše regionalne za Evropo 1997, za Afriko 1998, za Azijo in Pacifik 1999 in za arabske dežele 1999. Pomembne so bile mednarodne konference o izobraževanju 1990, o skrbi za otroke 1990, za okolje 1992, o pouku o človekovih pravicah 1993, o vzgoji za razumevanje med narodi, za mir, človekove pravice in demokracijo 1994, o prebivalstvu in razvoju 1995, za socialni razvoj 1995, o vprašanju žensk 1995, o zlorabi otrok 1996, o otroškem delu 1997, o zasvojenosti 1998.

Tudi najnovejša zasedanja organov OZN so pokazala vse večjo soodvisnost človeštva glede skupnih problemov, kot so mir in varnost, razorožitev, sodelovanje in razvoj, boj proti revščini, za socialni in gospodarski napredek. Nevarnostim globalizacije se lahko upremo z negovanjem nacionalnih in skupnih duhovnih vrednot. Bistveni problem globalizacije je, kako uskladiti razvoj tehnologije, gospodarstva in svobodnega trga s človekovimi pravicami. Brez globalne etike bo globalizacija nevarna in škodljiva za prihodnost. Na pobudo Unescovega Priporočila 1974 so mnogi strokovnjaki izdelali odlične pripomočke za globalni pouk in vzgojo. Vrh tega prizadevanja je priročnik za pouk družbe.

Pričakovanja ob tranziciji so bila, da bi ideje človekovih pravic postale del naših izobraževalnih in vzgojnih ciljev. Bela knjiga o šolstvu načelno izhaja iz človekovih pravic, toda ekipe strokovnjakov za učne načrte so pozabile na globalizacijo, na svet, v katerem živijo učenci in na človekove pravice. Prikrajšali smo mlade za koristna in potrebna spoznanja, omejili smo jih na ozek horizont in onemogočili širše poglede na svet in življenje ter zanemarili sklepe OZN.

Ključne besede: globalizacija, človekove pravice, OZN, izobraževanja in vzgoja, skupne vrednote, globalna etika, slovenska tranzicija, slovensko šolstvo

ABSTRACT

GLOBALISATION, HUMAN RIGHTS AND EDUCATION ON SOCIETY

Though we are past the mid-point of the United Nations Decade for Human Rights Education (1995-2004), results in Slovenia in this regard are modest, which is the consequence of our failure to analyse and evaluate modern issues from the aspect of human rights.

UN international human rights conferences have called for human rights concepts and findings to be embraced – the conferences of 1968 and 1993 in particular, and most emphatically the conferences on human rights education held in 1978 in Vienna, 1982 in Strasbourg, 1988 in Genova, 1987 in Malta, and 1993 in Montreal, as well as by the most recent regional conferences for Europe in 1997, Africa in 1998, Asia/Pacific in 1999 and the Arab countries in 1999. The international conferences on education in 1990, on childcare in 1990, on environment in 1992, on human rights education in 1993, on education for international understanding, peace, human rights and democracy in 1994, on population and development in 1995, on women's issues in 1995, on child abuse in 1996, on child labour in 1997 and on addiction in 1998.

As well as the most recent sessions by UN bodies have underscored the increasing inter-dependence between human societies regarding collective problems, including peace and safety, disarmament, cooperation and development, the fight against poverty, and social and economic development. The dangers of globalisation can be countered by the cultivation of national and universal spiritual values. The crucial problem of globalisation is how to bring technological, economic and free market development into compliance with human rights requirements. Without global ethics, globalisation will be dangerous and jeopardise the future. On the initiative sparked by UNESCO'S Recommendation of 1974, numerous experts have designed accessories, studies and handbooks for global education and training. These efforts have reached their peak with the society education handbook.

During the transition period, human rights ideas were expected to be integrated into our education and training objectives. In principle, the White Paper on Education rests on human rights, but the curricular expert teams have overlooked the issues of globalisation – the world in which pupils and students live – and human rights. We have thus deprived young people of essential knowledge, curtailed their horizons and prevented them from developing broader perspectives on the world and on life as a whole; in other words, we have neglected the UN Resolutions.

Key words: globalisation, human rights, UN, education and training, universal values, global ethics, Slovenia's transition, Slovene education system

Uvod

V letu 1998, ki je bilo posvečeno človekovim pravicam, smo praznovali 50-letnico Splošne deklaracije človekovih pravic. Približali smo se tudi sredini Dekade OZN o pouku za človekove pravice 1995-2004. Zato smo pričakovali, da se bomo tudi pri nas bolj posvetili tem vprašanjem. Upali smo, da bomo v duhu človekovih pravic oblikovali nove učne načrte za osnovne in srednje šole. Prav bi bilo, če bi poleg naravoslovnih zlasti družboslovni in humanistični predmeti širili spoznanja o človekovih pravicah in dostojanstvu. Rezultati so skromni. Problematike, ki se pojavlja ob prehodu v novo sto in tisočletje, nismo znali razčleniti, ovrednotiti z vidikov človekovih pravic. To so storile številne vladne in nevladne mednarodne organizacije, ki so začutile, kako usodno globalizacija vpliva na naše življenje, zlasti pa na varovanje in spoštovanje človekovih pravic.

Zato je posvet o "človekovih pravicah in globalizaciji" dobrodošel. Že vabilo na posvet kaže, kako je problematika človekovih pravic usodno povezana s procesi globalizacije in kako potrebno je, da se o tem pogovarjamo. Pojave globalizacije, ki vplivajo na posameznike, skupine, narode, države, na vsa področja življenja, naj bi ovrednotili tudi in predvsem z vidikov človekovih pravic in dostojanstva, ki sta temelj globalne etike in trajnostnega razvoja. Globalizacija in razvoj človekovih pravic sta usodno povezana pojava. O tem bi se morali pogovarjati na posvetu.

Globalizacija in razvoj človekovih pravic vplivata tudi na šolstvo, na vsebine, cilje in metode izobraževanja. Še posebej to velja za pouk humanističnih in družboslovnih področij. Zato bi bilo potrebno mlade rodove učiti in poučiti o teh vplivih, zlasti pa jih pripravljati za življenje v nacionalnih, pa tudi globalni družbi. Pri tem ne moremo mimo človekovih pravic, ki so povezane z vsemi vidiki in področji našega življenja pa tudi z usodo mednarodne skupnosti. Zato je kratkovidno, da v sistemu vzgoje in izobraževanja zanemarjamo globalni pouk in s tem tudi pouk in vzgojo za človekove pravice.

Čeprav lahko ima naravoslovni pouk izreden pomen za razumevanje globalizacije in človekovih pravic, se moramo omejiti na pouk o družbi. Kot v naravoslovni pouk tudi v študij družboslovja le počasi prodirajo ideje, pojmi in spoznanja o globalizaciji, zlasti o človekovih pravicah, s tem pa tudi o obči in poklicni etiki. Novi trendi v pouku družbe vendarle kažejo, da se povečuje zanimanje za vprašanja miru, trajnostnega razvoja, demokracije, duševnega zdravja, etične kulture, vrednote, razumevanje med narodi. Vse to pa je tesno povezano s poukom in vzgojo za človekove pravice in dostojanstvo, s kulturo miru in človekovih pravic. V korist omenjenih in drugih področij vzgoje in izobraževanja je potrebno uvajati tudi globalni pouk. O pouku in vzgoji za Evropo in evropsko zavest in sodelovanje smo govorili na prejšnjem posvetu.

Opozorili bomo na možnosti globalnega pouka pri nauku o družbi v naših šolah, obenem pa na naše zamujene priložnosti in zanemarjene dolžnosti in obveznosti. Spoznali bomo glavne listine OZN, ki omogočajo in zahtevajo uvajanje pouka za razumevanje med narodi, za mir in človekove pravice. Posebej bomo spomnili na prizadevanja mednarodne skupnosti ob prehodu v novo sto in tisočletje, da bi pojasnili, ovrednotili in poskušali vplivati na procese globalizacije tudi z vidikov mednarodnega prava človekovih pravic. Želeli bi spodbuditi ljudi dobre volje, da bi pouku in vzgoji za človekove pravice posvetili več pozornosti, zlasti pri pouku družbe.

Človekove pravice in izzivi globalizacije

Globalizacija se je začela z velikimi civilizacijami in kulturami, odkrivanjem sveta, z obsežnimi vojnimi spopadi, vojnimi zavezništvi, svetovno trgovino, potovanji učenjakov, z razvojem znanosti, filozofije, širjenjem verstev, z razvojem diplomacije in z marsičim drugim. Vzporedno s temi pojavi se je razvijala tudi zavest o vrednosti človekove osebnosti in o njenih pravicah in dostojanstvu. Prebujanje nacionalnih skupnosti in nastajanje držav je podlaga za iskanje skupnih vrednot za oblikovanje mednarodnih organizacij in s tem skupnih pravil.

Procesi globalizacije so dobili močan zagon ne le z odkritji novih dežel, z velikimi vojnami, z razvojem komunikacij, mednarodne trgovine in gospodarskih združenj, temveč tudi s pojavom mednarodnih organizacij in mednarodnega prava. Izrednega pomena je razvoj prava človekovih pravic, ki se je naglo razvijalo v dobi razsvetljenstva, s porajanjem velikih držav, ob revolucijah, ki so afirmirale vlogo množic in posameznika. Nove spodbude je prinesla sredina XIX. stol., ko so se poleg nacionalnih pojavila tudi mednarodna gibanja za mir, za svobodo mišljenja in s tem za človekove pravice.

Nove pobude za oblikovanje mednarodnih organizacij in s tem mednarodnega

prava je prinesla I. svetovna vojna. Hiter razvoj znanosti, komunikacij, vzpon kapitalizma in priprave na novo vojno so povečevale odvisnost od pojavov v svetu. Poskusili so zavarovati narodne manjšine, otroke, delavce že v okviru Društva narodov. Druga vojna je preprečila vzgojo in pouk za razumevanje med narodi, za mir in človekove pravice, ki so jo vzpodbujali v tej mednarodni organizaciji. Učiteljstvo, ki je bilo združeno v Mednarodno učiteljsko zvezo, je zahtevalo pouk o mednarodnih pojavih, vzgojo za razumevanje med narodi in za človekove pravice. Vojna je ta razvoj ustavila.

Po drugi vojni smo dobili univerzalno mednarodno organizacijo OZN, ki je že v Ustanovni listini opredelila pomen sodelovanja in človekovih pravic. Razmah znanosti, tehnologije, raziskovanja morskih globin, pot v vesolje, razvoj atomske energije, oboroževalna, gospodarska in ideološka tekma, ekološka ogroženost, revščina in nešteti drugi problemi so zahtevali sodelovanje in povezovanje znotraj OZN in v nevladnih mednarodnih organizacijah. Poleg klasičnega mednarodnega prava se je s sprejetjem Splošne deklaracije človekovih pravic leta 1948 porajalo pravo človekovih pravic. Sledilo je izzivom in problemom, ki so se porajali v povojnem času, zlasti ob dekolonizaciji, v borbi proti rasizmu, diskriminaciji, revščini, izkoriščanju, vojnem in nasilju, ogroženosti okolja, boleznim in za razvoj. Do veljave so prišle pravice otrok, žensk, prizadetih, zapostavljenih, izločenih in na druge načine ranljivih in ogroženih.

Zadnje desetletje v OZN in v nevladnih mednarodnih organizacijah razpravljajo o najnovejših pojavih globalizacije. Mednarodne konference o izobraževanju 1990, o skrbi za otroke 1990, za okolje 1992, o pouku o človekovih pravicah 1993, o vzgoji za razumevanje med narodi, za mir, človekove pravice in demokracijo 1994, o prebivalstvu in razvoju 1995, za socialni razvoj 1995, o vprašanih žensk 1995, o zlorabi otrok 1996, o otroškem delu 1997, o zasvojenosti 1998, pa tudi najnovejše konference in specialna zasedanja GS OZN so pokazale vedno večjo soodvisnost v svetu. Vedno gre za skupne probleme človeštva, kot so mir in varnost, razorožitev, sodelovanje in razvoj, boj proti revščini, za socialni in gospodarski razvoj, za reševanje humanitarnih problemov, zlasti za begunce. Globalizacija je povezana z gospodarskimi in socialnimi vzroki in posledicami, z varnostjo in trajnostnim razvojem.

Izrazito so se ukvarjali z vprašanji globalizacije na regionalnih srečanjih ekonomskih komisij OZN za pripravo 55. zasedanja GS OZN v letu 2000. Z vidika globalizacije so obravnavali bistvene probleme, kot so človekove pravice, trajnostni razvoj, mir in razorožitev, nove vrste konfliktov, pa tudi krepitev vloge OZN. Vsa ta vprašanja pa lahko povezujemo s človekovimi pravicami. Kajti globalizacija lahko prispeva k vsesplošnemu razvoju, ima pa lahko vrsto škodljivih posledic, zlasti lahko prizadene uresničevanje človekovih pravic. Na novo je treba ovrednotiti rasno diskriminacijo, ksenofobijo, verska sovražstva, pojave revščine, kratenje človekovih pravic, prodajo otrok in žensk, izkoriščanje. Globalna tekma ogroža že pridobljene pravice delavcev, državljanov, povečuje se socialna izločenost, nevarnosti kriminala, bolezni, lokalnih vojn, socialnih nemirov. Globalizacija je tudi izziv za ekonomski razvoj, za varstvo okolja, za socialno življenje, za demokracijo, za mir in razorožitev. Potrebne bodo tudi nove vloge OZN in vseh medvladnih in nevladnih organizacij. Vsi ti pojavi in problemi so povezani s človekovimi pravicami, z usodo posameznikov, skupin, narodov.

Organi OZN, civilna družba, nevladne organizacije in zlasti mladina se zavedajo vzrokov in posledic globalizacije. Zato so ob zaključku sto in tisočletja in v prehodu v nova obdobja v številnih dokumentih, deklaracijah in akcijskih načrtih podrobno razčlenili vse vidike življenja in jih povezali z varovanjem človekovih pravic in dostojanstva. V "Listini zemlje" so poudarili, da je ta naš dom, ki ga moramo varovati. Globoko se zavedajo nevarnosti in koristi globalizacije, zato menijo, da je treba spremeniti svet vrednot, oblikovati globalno civilno družbo, uresničevati občo odgovornost vseh in

vsakogar. Spoštovati in varovati biološko, jezikovno, kulturno in vsako drugo različnost, skrbeti za "življenjsko skupnost" z razumevanjem in ljubeznijo, graditi demokratične in miroljubne družbe, ohranjati lepote in bogastva zemlje za prihodnje rodove.

Vsa pota nas vodijo od nacionalnih držav in skupnosti h globalizaciji, do povezanih odnosov in dejavnosti, k univerzalni komunikaciji, s tem pa v svet številnih tveganj. Zato se povečuje potreba po razumevanju sebe in drugih. Potrebno je varovanje nacionalnih in svetovne dediščine. Veliko vlogo ima in bo imela mladina. Zato je velika odgovornost družin in šol pri ustvarjanju strpnega in solidarnega sveta. Kot bomo videli, naj bi šola spodbujala nov humanizem in etično kulturo. Kajti nevarnostim globalizacije se lahko upremo s spoštovanjem in negovanjem nacionalnih in skupnih duhovnih vrednot. K takemu razvoju naj bi prispevalo razumevanje, spoštovanje in uresničevanje človekovih pravic, višja etična kultura, ki temelji na kulturi človekovih pravic, demokraciji in miru, na človekovem dostojanstvu.

Bistveni problem sodobnega časa, ki ga prinaša globalizacija, je, kako uskladiti razvoj tehnologije, gospodarstva, svobodnega trga s človekovimi pravicami, z delovnimi standardi in okoljem. Zato je generalni sekretar OZN Kofi Anan na Svetovnem gospodarskem forumu v Davosu 1999 predlagal, da bi vodilni v svetovnem gospodarstvu sprejeli "globalni sporazum", s katerim bi varovali človekove pravice, delovne standarde in okolje. Tudi in predvsem gospodarstveniki naj bi podpirali in spoštovali človekove pravice vsaj tako, da jih ne bi kršili. Predvsem naj bi spoštovali pravice delavcev do združevanja, do kolektivne pogodbe, onemogočili prisilno delo, delo otrok in vsakršno diskriminacijo pri zaposlovanju in delu. Gospodarstvo naj bi prispevalo k varstvu okolja, razvijalo okolju prijazne tehnologije in povečalo odgovornost za trajnostni razvoj.

Gospodarstveniki so se zavezali, da bodo spoštovali Splošno deklaracijo človekovih pravic, Deklaracijo osnovnih načel o pravicah pri delu in Deklaracijo o okolju iz Ria. Do podobnih zahtev in sklepov so prišli tudi na konferenci, ki je bila posvečena odgovornosti gospodarstva za socialni razvoj. Glavna tema in zahteva je bila, da gospodarstvo upošteva človekove pravice nasploh in pravice delavcev posebej. Gre predvsem za Svetovno trgovinsko organizacijo WTO, ki ogroža nacionalna gospodarstva, pospešuje tekmo in izloča iz dela številne sloje, generacije, zlasti pa povečuje socialno izločenost, revščino in propadanje. Zato je komisarka OZN za človekove pravice Mary Robinson ob številnih priložnostih opozorila na ogrožanje človekovih pravic s strani gospodarstva in zahtevala, da ne mislimo le na dobičke, temveč tudi na človeka. Tudi vse druge medvladne in nevladne organizacije so zaskrbljene nad kršitvami človekovih pravic zaradi izkoriščanja, še posebej ko gre za otroke nasploh, zlasti pa za deklice in ženske. Spomnili bi le na Amnesty International, ki je v letu 1999 sprejela "Globalna Sullivanova načela", ki opozarjajo na to, zakaj naj bi tudi gospodarstveniki spoštovali človekove pravice. Prvič gre za moralne norme in vrednote, ki jih sprejema in varuje napredno človeštvo, drugič za legitimnost človekovih pravic, saj so jih sprejele vse vlade v OZN, tretjič je varovanje človekovih pravic in dostojanstva dolgoročni interes gospodarstva, četrtič gospodarstvo ima veliko moč, zato tudi odgovornost, petič Splošna deklaracija človekovih pravic poziva vse organe družbe k varovanju človekovih pravic. Zlasti pa številne deklaracije, priporočila in konvencije ILO, WHO, UNICEF zajemajo tudi blagostanje in človeško dostojanstvo delavcev, še posebej pa varujejo otroke.

Ves čas obstoja in razvoja OZN se zavedamo neločljive povezanosti trajnostnega razvoja, gospodarstva, okolja, miru, demokracije in človekovih pravic. Najnovejši dosežki, procesi in izzivi globalizacije nas opozarjajo, da je od tega odvisno blagostanje vseh in vsakogar. Mednarodni in notranji vojni spopadi, oboroževalna tekma, trgovanje

z orožjem, z ljudmi in vsesplošno izkoriščanje ogrožajo mir, ki je tako potreben množicam, da bi se lahko posvetile delu zase in za prihodnje rodove, za trajnostni razvoj. Zato so ves čas v OZN in v številnih nevladnih organizacijah zahtevali, da bi si za take cilje prizadevali vsi, zlasti pa vzgojitelji mladih rodov. Ob koncu sto in tisočletja, v letu 2000, so zopet jasno začrtali cilje in naloge vseh in vsakogar za varovanje, krepitev in spoštovanje miru, za "kulturo miru". V "letu kulture miru" so sprejeli Deklaracijo o kulturi miru in Akcijski program za kulturo miru, ki med drugim močno poudarjata vlogo in pomen človekovih pravic v prizadevanjih za kulturo miru.

Ker bomo posebej opozorili na vlogo človekovih pravic za vzgojo in izobraževanje nasploh in za pouk o družbi posebej, bi spomnili le na to, kako je "kultura miru" povezana in odvisna od trajnostnega ekonomskega in socialnega razvoja, od prizadevanj za enakopravnost med spoloma, za demokratično vladavino, od razumevanje tolerance in solidarnosti, od odprtih in svobodnih komunikacij, od pospeševanja miru in varnosti in zlasti od varovanja in spoštovanja človekovih pravic in dostojanstva. Uvajati in uresničiti bi bilo potrebno nacionalne, regionalne in mednarodne načrte varovanja in pospeševanja človekovih pravic, urejati ustanove za pouk in varstvo človekovih pravic v skladu z dunajsko deklaracijo in programom 1993 in si prizadevati za uresničevanje ciljev, ki so jih postavili v Dekadi o pouku o človekovih pravicah 1995-2004. Širiti in uresničevati bi morali listine človekovih pravic, podpirati dejavnosti Visokega komisarja za človekove pravice.

Kultura miru in človekovih pravic sta podlaga, izziv in možnost tudi za globalno etiko. Brez te bo globalizacija nevarna in škodljiva za prihodnost. Globalizacija je prinesla tudi globalno kriminaliteto, onesnaževanje duha, izkoriščanje, vojne, nove verske sekte, fundamentalizme, prebujanje nacionalnega, verskega in rasnega sovraštva, nove in stare bolezni, širjenje splošne in otroške pornografije, mamil, terorizem. Zato so v UNESCO, v OZN in zlasti v Univerzi OZN pa tudi v številnih nevladnih organizacijah, verskih skupnostih ob koncu sto in tisočletja posvetili pozornost obči, skupni, univerzalni etiki, ki ima vedno bolj priznane temelje tudi v človekovih pravicah in dostojanstvu. S temi vprašanji so povezani globalni kapitalizem, trajnostni razvoj, znanost in tehnologija, vprašanja pravičnosti, enakosti, verske strpnosti, razumevanje kultur, različnosti in seveda globalne vrednote človeštva. Globalna etika, zlasti tudi etika mednarodnih odnosov je lahko podlaga in izziv globalizaciji, zlasti pa izobraževalnim sistemom, pouku družbenih, naravoslovnih in humanističnih ved.

Šola in človekove pravice

Tudi razvoj šolskih sistemov je potekal vzporedno in zaporedno z globalizacijo. Na eni strani je povezovanje med narodi in ljudstvi zahtevalo širšo, globljo in zlasti družboslovno in humanistično, politično in ekonomsko izobrazbo, komuniciranje, sodelovanje in izboljšave šolstva. Porajale so se nove vsebine in novi cilji pri pouku naravoslovja, tehnike, novi pogledi na ekonomiko izobraževanja, na socialne probleme in razslojevanje. Šolstvo in izobraževanje se je širilo, demokratiziralo, profesionaliziralo. V skladu s političnimi, gospodarskimi, kulturnimi in idejnimi potrebami družb in mednarodne skupnosti so se porajale tudi ideje o večji svobodi učencev in učiteljev, ideje človekovih in pozneje še otrokovih pravic. Reforme šolstva so ob prelomnih obdobjih zgodovine širile prostor svobode za vse ljudi, zlasti pa za otroke, mlade in učitelje. Velik vpliv so imele listine človekovih pravic, ki so nastajale ob revolucijah in po obeh svetovnih vojnah. Celotna zgodovina pedagogike in šolstva je v bistvu boj za pravice človeka in mladih posebej. Zato tudi ideje o pravicah otrok zasledimo že pri antičnih, pozneje pri renesančnih, humanističnih in razsvetljenskih peda-

gogih. Zadnji so se že opirali na znane listine človekovih pravic. Obe svetovni vojni sta prinesli zahteve po kolektivnem, mednarodno-pravnem varstvu človekovih pravic, zlasti njihov pouk in vzgojo za urejanje medčloveških odnosov v šoli.

Na številnih mednarodnih konferencah UNESCO, BIE, zlasti pa Konzultativnega foruma "Vzgoja za vse" so poudarili pomen vzgoje in pouka za razvoj socialne vezanosti in demokratično sodelovanje. Vzgoja in izobraževanje naj bi bila protiutež in izziv izključevanju, pretirani tekmovalnosti. Zato je potrebno izobraževanje za pluralizem, za sožitje in spoštovanje drugega, za demokracijo in človekove pravice. Mladi bi morali spoznavati tudi versko, zgodovinsko in druga ozadja različnih ideologij, obravnavati kontroverzne teme in probleme in ohranjati kljub vsemu splošno sprejeto ideološko nevtralnost. Mlade naj bi učili bistvenih dejstev in pojavov, ki vplivajo na našo skupno usodo. To pa lahko najbolj uspešno dosežemo z vzgojo za razumevanje med narodi, z globalnim poukom, ki izhaja iz človekovih pravic.

Že nekoč so vedeli, danes pa nam je še bolj jasno, da imata pouk in vzgoja za človekove pravice pomembno mesto v izobraževalnem sistemu. To pomeni, da morajo biti na načelih človekovih in zlasti otrokovih pravic zgrajeni šolski zakoni, učni načrti, učbeniki in učni pripomočki. Na novo je treba premisliti pedagoško teorijo in raziskovanje in osmisлити pedagoško prakso. K temu nas zavezujejo vsi dokumenti OZN in specializiranih organizacij o človekovih pravicah, ki smo jih kot država sprejeli in podpisali. Tematika človekovih pravic naj bi bila implicitno prisotna v učnih načrtih in v vsakdanjem življenju in delu šole. Uvajanje pojmov in spoznanj o človekovih pravicah so zahtevale splošne mednarodne konference OZN o človekovih pravicah, zlasti leta 1968 in 1993, še posebej pa konference o pouku o človekovih pravicah, recimo 1978 na Dunaju, 1982 v Strasbourgu, 1988 v Ženevi, na Malti 1987 in v Bangkoku, leta 1993 v Montrealu in najnovejše regionalne za Evropo 1997, za Afriko 1998, za Azijo in Pacifik 1999 in za arabske dežele 1999. Direktor UNESCO in visoki komisar OZN za človekove pravice sta v posebnem pismu pozvala poglavarje držav, da bi uresničevali pouk in vzgojo za človekove pravice v skladu z Deklaracijo in akcijskim načrtom, ki je bil sprejet v GS OZN ob razglasu Dekade OZN za pouk o človekovih pravicah 1995-2004.

Že med pripravami za Dekado OZN za pouk za človekove pravice 1995-2004 so v GS in v UNESCO pripravili listine za države, da bi lahko izdelali in izvajali nacionalne načrte za pouk in vzgojo za človekove pravice. Podali so podrobno definicijo človekovih pravic, opredelili vzgojo in pouk za človekove pravice, pojasnili, zakaj je taka vzgoja potrebna, zakaj naj bi pripravljali nacionalne načrte in kako naj bi jih izvajali. Ob spoznavanju človekovih pravic naj bi mladi razumeli mehanizme za njihovo varstvo in uresničevanje, razvijali naj bi si navade, prepričanja in vrednote, ki so potrebne v družbenem življenju, zlasti pa naj bi aktivno branili človekove pravice in dostojanstvo. Bistveni cilji pouka in vzgoje za človekove pravice so krepitev spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, polni razvoj človekove osebnosti, razvijanje tolerantnosti, enakosti med spoloma, prijateljstvo med narodi, verskimi skupnostmi, rasami, etničnimi in drugimi skupinami. Mladi naj bi se pripravljali za učinkovito sodelovanje v svobodnih družbah, utrjevali pa naj bi tudi OZN pri njenem delu za mir in sodelovanje med narodi.

Ob pripravah za Dekado OZN za pouk o človekovih pravicah pa so v GS sprejeli tudi več resolucij in deklaracijo o pouku o človekovih pravicah, zlasti pa Akcijski načrt 1995-2004 "Pouk o človekovih pravicah – nauk za življenje". Podrobno so opredelili normativne podlage, vodilna načela, ciljne skupine, programe izvajanja, načine spremljanja in seveda način, kako bo zaključena dekada. Dokumenti OZN o pouku za človekove pravice nas obvezujejo, saj smo kot članica OZN sodelovali in podpisali te listine. Vsa ta prizadevanja OZN, da bi mlade rodove poučili o človekovih pravicah,

nam nalagajo obveznosti, pomenijo pa lahko izziv in priložnost, da izboljšamo pouk in vzgojo nasploh, da posodobimo našo šolo. Dekada 1995-2004 je priložnost, da v našo šolo uvajamo široke človeške vrednote, s katerimi bomo postali del naprednega sveta, utrdili pa bomo tudi našo samobitnost, dvignili občo etično, državljansko in vsako drugo kulturo. Očitno je, da imata pouk in vzgoja za človekove pravice mesto v sodobni šoli. Z njimi mladim približamo vse bistvene pojave družbenega in kulturnega življenja. Da bi pospešili prizadevanja za širjenje in uveljavljanje človekovih pravic, njihovo varstvo in uresničevanje, so po dolgih letih priprav v "Letu človekovih pravic 1998" sprejeli Deklaracijo o pravici in odgovornosti posameznikov, skupin in organov družbe za uveljavljanje in varstvo splošno priznanih človekovih pravic in temeljnih svoboščin. S to listino so v OZN zavarovali učitelje in aktiviste za človekove pravice pred preganjanji, ki so pogosta.

Končno občo potrditev pomena človekovih pravic in za vzgojo in izobraževanje posebej smo našli v dokumentih OZN, ki so nastajali v pripravah za 55. zasedanje GS in bili tudi potrjeni kot resolucije in deklaracije. Značilna je "milenijska deklaracija", ki jasno pove, da ima vsaka država nalogo in obveznost, da uresničuje načela človekovega dostojanstva, enakosti; to pa naj bi bilo zavarovano tudi v mednarodnih razmerjih. Globalizacija je lahko pozitivna sila za razvoj, pa tudi vzrok za propadanje družb. Zato so predstavniki vlad sprejeli načela in vrednote za mednarodne odnose v XXI. stoletju, ki so lahko tudi najširši vzgojni cilji naše šole in norme za življenje v naši družbi. Gre za svobodo, enakost, solidarnost, spoštovanje in varovanje narave in odgovornost vseh in vsakogar. Zato so kot cilje postavili mir, varnost, in razorožitev, trajnostni razvoj in odpravo revščine, varovanje skupnega okolja, prizadevanja za varstvo in razvoj človekovih pravic, demokracije, varstvo ranljivih in zapostavljenih skupin, utrjevanje OZN.

Globalizacija in hiter razvoj prava človekovih pravic pomenita šoli izziv, nove naloge in možnosti. Očitno je potrebno na novo opredeliti cilje, naloge, vsebine in metode vzgoje in pouka v vseh šolskih ustanovah, stopnjah in smereh. Pouk in vzgoja za človekove pravice lahko prispevata k širši razgledanosti nasploh, k socialni, pravni, etični osmislitvi slehernega predmetnega področja, zlasti pa h globalni vzgoji in pouku. Kajti mednarodno-pravnega razvoja, varstva in uresničevanja človekovih pravic ne moremo razumeti brez poznavanja OZN, številnih specializiranih ustanov in nevladnih organizacij. Ob pouku in vzgoji za človekove pravice mlade uvajamo v vse bistvene probleme posameznika, naroda in mednarodne skupnosti, odpiramo poglede v globalni svet. To lahko koristi slehernemu predmetu v naših šolah, vzgoji za solidarnost, strpnost in za obče in skupne vrednote človeštva. Lahko bi pokazali možnosti za vključevanje tematike človekovih pravic v pouk zgodovine, geografije, jezikov, naravoslovja, humanistike, zlasti literature in vseh vrst umetnosti. Očitno pa je, da teh možnosti nismo izkoristili na nobeni stopnji šolanja. Učni načrti so bili sprejeti v "Letu človekovih pravic 1998". V času številnih razprav o pomenu Splošne deklaracije, ki je slavila 50-letnico, so pri nas redko omenjali človekove pravice. Skromno pa so tudi nakazani pojmi o človekovih pravicah in o globalizaciji, razen pri geografiji. Ker je skromen globalni pouk, so izostale tudi človekove pravice kot bistveni element globalnega sveta.

- Z globalizacijo niso nastala le nova vzgojna in izobraževalna področja, ki lahko obogatijo sleherni šolo, temveč tudi nova vprašanja o smislu, vsebinah, ciljih in metodah vzgoje nasploh. Gre za vprašanje, kako naj v duhu človekovih pravic in dostojanstva gledamo na moralne norme in vrednote, na razvoj, na vzgojo za svobodo in odgovornost, na deviacije, odpore, na akademsko svobodo učiteljev in učencev, na kvaliteto šole in vzgoje. Gre tudi za enake možnosti šolanja, za demokracijo v vzgoji in za vzgojo k demokraciji. V ta kontekst spada tudi vprašanje o pravici do vzgoje in izobraževanja za človekove pravice, za svobodo vesti in mišljenja, za pluralizem, za

obče vrednote. Pozneje bomo ugotovili, da sta pouk in vzgoja za demokracijo v bistvu globalna vzgoja in vzgoja za človekove pravice, za mir in razumevanje med narodi. Z vidika človekovih in zlasti otrokovih pravic vedno bolj razmišljamo o vzgojnih tehnikah in ukrepih, zlasti pri vodenju, kaznovanju in urejanju discipline. Konvencija o pravicah otroka izrecno poudarja, da naj bodo vzgojni ukrepi v skladu s človekovim dostojanstvom.

Globalni pristop k vzgoji in izobraževanju in upoštevanje človekovih pravic odpirata nove dimenzije vzgoje, ali pa klasičnim področjem dajeta nov smisel in pomen. Drugačni so in morajo biti poudarki pri pouku naravoslovja, družbenih in humanističnih ved, pri pouku o religijah, kulturah, rasah, narodih, jezikih, politiki, pravu, filozofiji, antropologiji in drugod. Mnogih področij brez globalnega izhodišča sploh ni mogoče dovolj globoko razumeti in pojasniti. Zato se naglo razvijajo razna področja primerjalnih ved. Moderne etike ne moremo več razumeti brez poznavanja problematike človekovih pravic in dostojanstva. Podobno velja, kot smo videli, za pedagogiko in tudi za psihologijo in sociologijo. Toda pouk in vzgoja za človekove pravice koristita mnogim novim področjem vzgoje. V svetu že od nekdaj povezujejo pouk o pravu v osnovnih in srednjih šolah s pojmi človekovih pravic in dostojanstva, razvijati poskušajo osnovno pravno kulturo, ki temelji na kulturi človekovih pravic. Pri državljanski vzgoji in pouku vedno bolj upoštevajo pomen človekovih pravic, ki jih tolmačijo kot globalni pojav. Državljska vzgoja in pouk nista več ozko omejena na vzgojo patriotizma, temveč posegata na vsa področja življenja in tudi v svet. Gre torej tudi za vzgojo za razumevanje med narodi. Našli bi še vrsto povezav med poukom in vzgojo za človekove pravice, globalnim poukom in med multikulturno vzgojo. Vzgoja za Evropo, za evropsko zavest je v bistvu tudi globalna vzgoja, ki temelji na pouku in vzgoji za človekove pravice. Podobno velja za vzgojo za tolerantnost, proti rasizmu, ksenofobiji. Kultura miru je tesno povezana s kulturo človekovih pravic, z globalno vzgojo za varstvo okolja in za vrednote.

Globalizacija in upoštevanje človekovih pravic v vzgoji in izobraževanju omogočata razvoj pedagogike človekovih pravic in globalne vzgoje. Obe področji se naglo razvijata, čeprav zadevata na številne ovire, težave, odpore. Obe področji sta nerazviti, v šolah nimata podpore in ustreznega mesta. Kljub mnogim pobudam in prizadevanjem OZN in nevladnih organizacij v učnih načrtih pogrešamo ustrezne teme in vzgojne cilje. Množične komunikacije in nove tehnologije, zlasti internet, lajšajo učiteljem delo. Očitno pa za ta področja niso pripravljeni. Spopasti bi se morali s številnimi vprašanji sodobnega sveta, s protislovji, ki so skoraj nerešljiva, z bolečimi spoznanji in dejstvi v nacionalni in v svetovni skupnosti. Vendar pedagogika človekovih pravic in globalna vzgoja napredujeta ob pomoči in pobudah OZN, UNESCO in številnih nevladnih organizacij. Nastajajo podrobni učni načrti za vse stopnje izobraževanja, učni pripomočki za učitelje. Podrobni programi so nastali na svetovnih spletiščih za pouk in vzgojo za človekove pravice in za globalni svet. Očitno gre za prenovno pedagogiko, ki dobiva stare vloge, to je kot sredstvo boja za socialne spremembe. Vedno bolj govorimo o pedagogiki zatiranih, izločenih, izkoriščanih. Globalni pouk in vzgoja za človekove pravice omogočata razumevanje sodobnega sveta, človeka, družbe, politike, odpirata nova obzorja neslutnih razsežnosti. Zato v nekaterih okoljih globalni pouk in vzgoja za človekove pravice nista zaželeni.

Sklenemo lahko, da prinašata globalni pouk, vzgoja za človekove pravice, za mir in demokracijo nove poglede na svet vrednot, na obče vzgojne cilje. V številnih medvladnih organizacijah znotraj OZN se porajajo načela, ideje, obče listine, zlasti o človekovih pravicah, ki koristijo vsem, ki iščejo obče, skupne vrednote, ki bi bile sprejemljive za našo družbo. V nevladnih organizacijah, v znanstvenih institucijah in

drugod nastajajo globalni kodeksi, ki izražajo skupno voljo in potrebe po boljšem svetu. Verske skupnosti, politična, humanistična in druga gibanja se vedno bolj opirajo na globalne vrednote, ki jih najbolj določno izražajo listine človekovih pravic, sprejete v OZN ali v regionalnih medvladnih organizacijah. Nevarnosti globalizacije terjajo pouk o človekovih pravicah in dostojanstvu, globalni pouk pa omogoča globlje razumevanje človekovih pravic. Bistven prispevek h globalnemu pouku lahko daje pouk o človekovih pravicah, ki je vkomponiran v pouk o družbi.

Globalizacija, človekove pravice in pouk o družbi

Skozi zgodovino šolstva in pedagogike lahko sledimo vzporednemu in zaporednemu razvoju globalizacije, pouku o človekovih pravicah in pouku o družbi. Zаметke opazujemo v raznih obdobjih zgodovine od antike preko srednjega veka, obdobja humanizma in renesanse ter razsvetljenstva do najnovejših časov. Razen zgodovine, prava, filozofije, ki je zajemala tudi psihologijo in družbene vede, niso razvijali pouka o družbi kot samostojnega področja. Zlasti je dolgo trajalo, da so v osnovne šole uvajali laični moralni in državljanski pouk. Prednost je imel verski pouk, ki je pomenil v nekih obdobjih tudi nauk o morali, etiki, politiki in državljanski pouk. Ugotovili smo, da se je pouk o človekovih pravicah hitreje razvijal po francoski revoluciji, zlasti pa po prvi in drugi vojni. Podobno velja za pouk zgodovine, zemljepisa in državljanske vzgoje. V vsaki deželi se je pouk o družbi razvijal po svoje, v skladu s potrebami družbe, kulture, verstev. Polagoma pa dobiva skupne elemente, cilje, vsebine, vrednote. Kot smo videli, k temu prispevajo globalizacija, zlasti pa razvoj človekovih pravic in mednarodnega prava, družbenih ved, mednarodne in primerjalne raziskave v antropologiji, psihologiji in drugod.

Nemogoče je opisati vse moderne trende v pouku družboslovja, ki so odraz globalizacije znanosti, družbenih ved, pedagoških tehnik in metod, ciljev in nalog. Očitno pa je vedno več pedagogov in družboslovcev prepričanih, da naj bi šel razvoj od gospodarske rasti do humanega razvoja družbe. S takih vidikov vedno bolj proučujejo gospodarstvo in družbene vede. Zajema vse vidike človeškega življenja, zato obravnavajo kulturo, spremembe, razvoj, okolje, bivališča ljudi, posameznika, njegovo identiteto, skupine, institucije, moč, oblast, avtoriteto, vladanje, proizvodnjo, delitev, porabo, znanost, tehnologijo in družbo, civilno družbo, državljanske ideale, zlasti pa vedno bolj globalne povezave. Vsa ta področja so vedno bolj povezana s človekovimi pravicami, postajajo globalni pojav.

Zlasti v zadnjih desetletjih opazujemo razvoj in napredek v pouku družboslovja, ki je vedno bolj povezan z globalizacijo, s poukom in vzgojo za razumevanje med narodi, z globalnim poukom, ki se navezuje na globalno državljanstvo in človekove pravice. Vredno je omeniti prizadevanja OZN, kjer so strokovnjaki in vseh predelov sveta pripravili priročnik za učitelje, ki naj bi spodbudil k pouku o Združenih narodih in o svetovnih problemih. Učenci vseh stopenj se seznanjajo tudi s človekovimi pravicami kot globalnim, nacionalnim in posamičnim pojavom.

Na pobudo Unescovega Priporočila 1974 o vzgoji za razumevanje med narodi, za mir, človekove pravice in osnovne svoboščine, so mnogi strokovnjaki pripravili odlične pripomočke, študije in priročnike, ki podrobno razlagajo pomen tega priporočila in možnosti za globalni pouk in vzgojo. Opozorili so na univerzalnost kultur, na globalni in nacionalni pomen človekovih pravic, na njihovo zvezo z mirom, varnostjo, razvojem in mednarodnim sodelovanjem. Posebej so opozorili na raziskave in na izobraževanje učiteljev. Vrh prizadevanja UNESCA je priročnik za pouk družbe, ki pomeni skupno, mednarodno potrjeno metodiko pouka o družbi. Med drugimi temami posebej obravnava pomen in vlogo pouka o družbi za vzgojo k razumevanju med narodi, prav tako pa

tudi vzgojo in pouk za vrednote, za mir in spoštovanje človekovih pravic in k solidarnosti. Na tej podlagi so mnogi strokovnjaki razvili podrobnejšo teorijo in prakso globalne vzgoje in pouka o človekovih pravicah.

Moderni trendi v pouku družbe se kažejo tudi v tem, da uvajajo v učne programe osnovnih in srednjih šol, ponekod pa tudi v visoke šole, ki izobražujejo učitelje, teme o pouku prava, gospodarstva, socialno psihologijo, etiko, pouk o kulturi miru, interkulturno vzgojo, zlasti pa pouk o človekovih pravicah. Klasične teme družboslovja gradijo na zgodovini in jih povezujejo s socialno in kulturno geografijo. Vsa ta področja obdelujejo globalno, z vidika sveta, človeške skupnosti in njene prihodnosti. V mladih poskušajo prebujati odgovornost zase, za svoj narod in človeško skupnost. Vse stroke, predmeti in področja, ki jih obravnavamo v šolah, imajo po naravi stvari vedno več razsežnosti. Gre za prostorsko dimenzijo, ki nam jo odkriva geografija, in časovno, o kateri govori zgodovina. To velja še posebej za humanistična področja. Ker gre vedno tudi za pravno in etično stran pojavov v družbi, uvajajo pouk in vzgojo za človekove pravice in dostojanstvo.

Globalni pristop k pouku družbe ni edini in glavni trend, temveč uvajajo v šole pouk o globalnih problemih kot posebna področja. Že v obveznih šolah, pa tudi v srednjih, opažamo uvajanje tem o svetovnih problemih v zvezi z ekologijo, gospodarstvom, vojno, politiko in kulturo. To še bolj velja za visoke šole, kjer razvijajo primerjalne vede, zlasti v pravo, jezikoslovju, književnosti, ekonomiki in drugod. Pouk o družbi v širšem pomenu pa omogoča in tudi zahteva globalni pristop. V tem je treba oblikovati vsebine, cilje in uvajati ustrezne učne metode. Življenje vseh in vsakogar je postalo soodvisno, prepleteno in zato zapleteno. Zato je treba mlade rodove pripravljati za življenje v globaliziranem svetu. Razvijati je treba spoznanja, sposobnosti, navade, vrednote in norme za življenje v takem svetu. To ne velja le za male narode, ki so bolj odvisni od sveta, temveč za to skrbijo danes največje države sveta. Mednarodne organizacije so zato že od nekdaj zahtevale vzgojo za razumevanje med narodi, interkulturno in multikulturno vzgojo in pouk. Globalna vzgoja in pouk sta že bistveni in normalni del pouka o družbi. Priporočajo, naj bi globalni pouk o družbi prispeval k spoznanju, da je vse naše življenje odvisno od pojavov v svetu, da močno narašča število stikov, mednarodnih organizacij, trgovina, turizem, množični mediji, da postaja človeštvo del svetovnega okolja, ki ga skupno oblikujemo. Vedno tesnejše so povezave med nacionalno in mednarodno ekonomijo, okoljem, kulturo, znanjem, vrednotami, zato moramo poleg nacionalnega državljanstva gojiti tudi svetovno državljanstvo.

V številnih novejših delih so poskušali podrobno opredeliti vsebine, cilje, naloge in metode globalnega pouka. Vedno pa to problematiko povezujejo z vzgojo in poukom za razvoj, mir, sodelovanje, tolerantnost, za socialno pravičnost in okolje, za spremembe, za prihodnost, zlasti pa vzgojo za demokracijo. Iščejo torej zveze z državljanskim poukom in politično vzgojo, predvsem pa tudi s človekovimi pravicami in vzgojo za vrednote. Ne gre za novo področje, temveč za poglobitev, razširitev in osmislitev že znanih pojavov, problemov. Gre torej za širitev vzgojno-izobraževalnega obzorja in področij, za razumevanje enotnosti in povezanosti človeštva. Mladi naj bi se tudi bolj zavedali lastnega naroda, kulture, identitete, premislili naj bi, kako živijo v primerjavi z drugimi. Učili naj bi se življati v druge narode, kulture, stališča, vrednote. Raziskovali naj bi, kaj je lokalno, globalno, se učili sporazumevanja in sodelovanja. To jim lahko koristi tudi pri sodelovanju v naši družbi.

Vzgoja in pouk za razvoj, za človekove pravice, za varstvo okolja, za globalno družbo, je vedno bolj ali manj tudi vzgoja za prihodnost posameznega učenca, naroda in človeštva. Izhajamo iz preteklosti, poskušamo razumeti sodobnost, usmerjamo pa poglede tudi v prihodnost, ki nam je usojena, nas privlači in izziva k smotrnemu ravnanju.

Zato mora pouk o družbi odgovarjati tudi na vprašanja, kakšna naj bi bila prihodnost, kakšne so alternative, pričakovanja, katere so nevarnosti, možnosti, ovire, kakšni družbeni, nacionalni in mednarodni ukrepi so potrebni, da bi dosegli cilje. Zato morajo mladi poznati programe, zlasti akcijske načrte OZN, recimo za otroke, ženske, okolje, zdravje, mladino, za socialni, gospodarski, kulturni, znanstveni in mirovni razvoj, pa tudi programe nevladnih organizacij, ki delajo na teh področjih. Taka spoznanja o prihodnosti pomenijo vpogled v tveganja, ki se jim izpostavljam doma in v svetu, ko kršimo naravne, etične in druge zakone, norme, ki jih že upošteva napredno človeštvo. Gre torej za razumevanje norm in pravil, ki jih poleg mednarodnega prava zlasti izražajo listine človekovih pravic. Skoznje lahko mladi zaslutijo ne le pravice, temveč tudi dolžnosti in obveznosti do sebe, drugega naroda in človeštva.

Globalni pouk naj bi skupno z vzgojo za človekove pravice krepil osebnost učenca, njegovo sposobnost za premagovanje težav, odpornost proti zasvojitvam in drugim nevarnostim odraščanja, mu širil poglede v ožjo in širšo resničnost. Prispeval naj bi, kot bistveni element pouka o družbi, k lastni dejavnosti zase, za ožje in širše okolje, k reševanju zapletov, k sodelovanju in sprejemanju soglasij, k razumevanju trajnostnega razvoja in prihodnosti. Razvijal pa naj bi tudi normativnost, razumevanje listin o človekovih pravicah in čut odgovornosti zase in za druge, torej bistvene socialne, kulturne in etične vrednote. To so v bistvu vrednote in načela, ki so jih v OZN razglasili v deklaraciji, ki je bila sprejeta na 55. zasedanju ob prehodu v leto 2000. Bistvene so: svoboda, enakost, solidarnost, tolerantnost, spoštovanje narave in odgovornost za ekonomski in socialni razvoj in za mir na svetu.

Leto 2000 je posvečeno "kulturi miru". V letih priprav so na regionalnih in mednarodnih konferencah pripravili Deklaracijo o kulturi miru. V njej najdemo odlične pobude za globalni pristop k pouku o družbi in za vzgojo in pouk za človekove pravice. Kulturo miru so opredelili kot skupek vrednot, stališč, navad in načinov obnašanja. To vključuje spoštovanje življenja, nenasilno reševanje navzkrižij, dialog, sodelovanje, spoštovanje suverenosti, spoštovanje in pospeševanje človekovih pravic. Zahtevajo mirno reševanje sporov med državami, skrb za trajnostni razvoj in bodoče rodove, pravico do razvoja, enake pravice spolov. Prizadevajo si za svobodo izražanja, informiranja, za prizadevanje načel demokracije, pravičnosti, tolerantnosti, solidarnosti, sodelovanja, pluralizma, kulture različnosti, za razumevanje med narodi. H kulturi človekovih pravic in miru prispevajo mednarodno sodelovanje, spoštovanje mednarodnih obveznosti, pospeševanje demokracije in upoštevanje človekovih pravic in dostojanstva. Potrebno je usposabljanje vseh za delo, socialno življenje, odprava revščine, nepismenosti, neenakosti in socialni razvoj. Posebnega pomena je varovanje pravic otrok in ogroženih, kontrola oblasti, odprava rasizma, nacionalizmov, nestrpnosti, pospeševanje sodelovanja, razumevanje in drugo. V akcijskem programu so podrobno razčlenili naloge, da bi dosegli te cilje.

Podobno kot so cilji "Leta kulture miru 2000" močna pobuda in izziv za globalno vzgojo in pouk pri pouku družbe, je tudi Dekada OZN o pouku za človekove pravice široka opora za pouk o družbi in za državljansko vzgojo. Ob prelomu sto in tisočletja so strokovnjaki napovedali, da bo naslednje stoletje "stoletje človekovih pravic" ali pa nam bo šlo slabo. Človekove pravice bodo vedno bolj orožje za boj proti izkoriščanju, revščini in socialni deprivaciji. Vzgoja in pouk, zlasti pouk o družbi, bo prispevek k osveščanju vseh in vsakogar. Zato tako močno gibanje za pouk in vzgojo za človekove pravice, zato desetletje, ki je posvečeno temu. Dobili smo tudi, kot omenjeno, posebno deklaracijo, ki ščiti aktiviste in učitelje človekovih pravic. V tej smeri so bila tudi prizadevanja vseh struktur OZN in številnih nevladnih mednarodnih organizacij. Zato je pouk o človekovih pravicah temelj globalnega pouka in tudi izziv za sodoben pouk družboslovja. Vprašanje je, kako so te izzive sprejeli pri nas.

Na Slovenskem opažamo prve poskuse pouka in vzgoje za mir med vojnama, ko so naši učitelji na pobudo Društva narodov uvajali pouk o miru. Okupacija je to delo zavrla. Nadaljevalo se je po osvoboditvi z uvajanjem etičnega pouka, s pojavom prvih listin OZN o človekovih pravicah in z ustanovitvijo Društva za združene narode neke leta 1951. V letu 1957 so nastajali klubi OZN, ki so med mladimi širili ideje OZN preko listin, ki so prihajale iz Informativnega centra OZN iz Beograda. Klubi so se hitro množili, nastajale so metodike pouka in vzgoje za razumevanje med narodi. To je bilo naše prizadevanje za globalno vzgojo in za pouk in vzgojo za človekove pravice. Spremljali smo vse dokumente OZN o človekovih pravicah, ki so nastajali v pol stoletja in vse važnejše mednarodne konference in dogajanja in jih prenašali na mlade. Ti so predvsem sami iskali vire o pojavih v svetu in o delovanju OZN.

Nastajale so publikacije, ki so bile posvečene vzgoji za razumevanje med narodi, ali po novem globalni vzgoji, zlasti pa o pouku za človekove pravice. Ideje človekovih pravic so že pred tranzicijo počasi, ob ovirah prihajale v šole, z njimi pa tudi globalni pouk: to velja posebej za zgodovino, zemljepis in za DMV. Žal je bilo težko prepričati pristojne za šolstvo, da bi tem vprašanjem posvetili več pozornosti. Zato v učne načrte le s težavo prodirajo teme o OZN, o človekovih pravicah, o vzgoji za mir, proti rasizmu in podobne. Želja je bila, da bi pouk o človekovih pravicah zaživel tudi v predmetu o samoupravljanju, pri zgodovini, pri pouku jezikov in drugod. Uspehi so bili skromni, marksisti in marksologi niso bili navdušeni nad tako obogatitvijo njihovega pouka o družbi. Mladi so torej dobili globalni pouk in vzgojo za človekove pravice v klubih OZN in drugod. Podobno velja za pouk o miru, za multikulturalnost in drugo. Kljub vsemu so rasli številni mladi strokovnjaki z globalnimi pogledi na svet, ki so pozneje prevzemali odgovorna mesta doma in v svetu.

Pričakovanja ob tranziciji so bila velika. Želeli smo, da bi ideje človekovih pravic postale del vzgojnih in izobraževalnih ciljev. V Beli knjigi o šolstvu so načelno izhajale iz človekovih pravic. Te so upoštevali tudi v šolski zakonodaji. Pri oblikovanju učnih načrtov pa se je ustavilo. Ekipe strokovnjakov, ki so pripravljale učne načrte, so pozabile na globalizacijo, na svet, v katerem živijo učenci, in na človekove pravice. Zato v zelo redkih primerih najdemo pojme o globalizaciji in o človekovih pravicah, recimo v učnih načrtih za srednje šole tega izraza ne poznajo. To velja tudi za družboslovne predmete, kot so sociologija, pa tudi za filozofijo in psihologijo. Učnih načrtov za strokovne šole nismo razčlenili, zato o njih ne moremo soditi. Vendar je verjetnost, da je tam podobno ali še slabše.

Zanemarjanje človekovih pravic in globalnega pouka v šoli pomeni, da nismo izpolnili obveznosti. Kršili smo pravila znanstvenega in strokovnega dela, pouka, saj je danes vsaka znanost globalna, povezana s svetom, vedno gre za znanstveno svetovno mrežo, srenjo, za mednarodno sodelovanje. Slabo ravnamo s pedagoško znanostjo, saj so ta področja njen moderni, nujni del, izziv, naloga. Močno se razvija teorija globalnega pouka, uvaja se tudi praksa. To velja tudi za človekove pravice, za pouk o razvoju, miru. Prikrajšali smo mlade za nujna, koristna in potrebna spoznanja, omejili smo jim horizont, onemogočili smo jim širše poglede na svet in življenje. Omejili in oslabili smo družbeni pouk in državljansko vzgojo, ki je ni brez razumevanja globalnih problemov in človekovih pravic, prikrajšali smo državljane za višjo državljansko kulturo. Nismo prisluhnili pričakovanjem in zahtevam evropskih organizacij, katerih članica smo že in v katere bi radi prišli. Svet Evrope in EU imata jasne načrte, kakšen naj bi bil pouk o družbi, zlasti državljanska vzgoja in posebej vzgoja in pouk za življenje v evropskem okolju. In končno smo zanemarili in ignorirali zahteve, deklaracije, resolucije in konvencije OZN, ki govorijo o vzgoji za razumevanje med narodi, za človekove pravice, mir in sodelovanje med narodi.

S tem pa smo tudi zanemarili pravo izobrazbo mladih, njihovo globlje razumevanje družbe, kulture. Slabo smo prisluhnili sporočilom ob koncu sto in tisočletja, ki so ga posredovale medvladne in nevladne mednarodne organizacije, ki pričakujejo, da bodo šole kos novim izzivom. Izpustili smo priložnost, da bi bil pouk o družbi sodoben, bogat in za mlade zanimiv, da bi zadovoljil njihove potrebe po širši razgledanosti, ki jo spodbujajo tudi množični mediji in nova tehnologija, nove razmere, naše prizadevanje za integracije in sodelovanje. In končno s tem zanemarjamo priložnost, da bi v šoli razvijali kulturo miru, človekovih pravic in s tem tudi vrednote, ki jih sprejema sodobno človeštvo.

Literatura:

- Asbjorn Eide and Marek Thee: *Frontiers of Human Rights Education*. Univesitetsforlaget, Oslo 1983 (146).
- Baxi Uspendra : *Human Rights Education: The Promise of the Third Millenium?* 1999. www.pdhre.org (1-20).
- Catalina La: *Towards A Pedagogy of Human Rights Education*. 1996 (1-9). www.pdhre.org/.
- Council of Europe: Committee of Ministers. Resolution (98) 6 on the Youth policy of the Council of Europe. (1-2) www.coe.fr/.
- Council of Europe: Education for Global Citizenship. Education and Training for Global Interdepence. The North-South Centre. Lisbon 1997 (71).
- Council of Europe: European Youth Trends. 1998. Report by the national youth research correspondents. Conference of European Ministers Responsible for Yout, Bucharest 27. 29. April 1998 (41).
- DALAJLAMA: *Etika za novo tisočletje*. Učila, Tržič 2000 (213).
- Declaration and programme on education for democratic citizenship, based on the rights and responsibilities of citizens. Adopted by the Committee of Ministers on 7th May 1999. <http://culture.coe.tr/> (1-6).
- Divjak Milan: Človekove pravice in vzgoja za vrednote. SODOBNA PEDAGOGIKA 1/2000, str. 210-230.
- Divjak Milan: Mladi in sodobni svet. Novi vidiki, Ljubljana 1984 (216).
- Divjak Milan: Nekateri problemi pri obravnavi mednarodnih pojavov in odnosov pri DMV. Družbenomoralna vzgoja v osnovni šoli. Posvet. Vzgoja mladine za razumevanje med narodi. Maribor, 1983, str. 25-80.
- Divjak Milan: Pouk o človekovih pravicah kot sestavina marksističnega izobraževanja na visokih šolah. Maribor 1980. Zbornik, str. 154-218.
- Divjak Milan: Šola in človekove pravice. Vzgoja in pouk za človekove pravice v osnovni šoli. Izdal Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope, NUK, Ljubljana 1998 (274).
- Divjak Milan: Šola, morala, cerkev na Slovenskem. Pota in stranpota laičnega moralnega in družboslovnega pouka v osnovni šoli na Slovenskem. ENOTNOST, Ljubljana 1995 (461).
- Divjak Milan: Vzgoja mladine za razumevanje med narodi. DZS, Ljubljana 1978 (418).
- European Commission: *Young people on the threshold of the year 2000. A Eurobarometer survey*. Lux. 1997 (12).
- Globales Lernen (serija člankov na internetu) www.friedenspaedagogik.de/ Verein für Friedenspaedagogik Tübingen 1999.
- Graves J. Norman, O. James Dunlop and Judith V. Torney-Purta: *Teaching for international understanding, peace and human rights*. UNESCO, Paris 1984 (234).
- Human Rights and the WTO. A Panel Debate on Ensuring Human Rights in a Global Economy. dec. 1999 (1-2).
- International Human Rights Staandars and Education. www.erc.hrea.org/ 1998 (1-12).
- International Ngo Committee on Human Rights in Trade and Investment: POLICY STATEMENT. www.pdhre.org. (1-9).
- Johnson Marcia: *Trends in Peace Education*. www.indiana.edu/ 1998 (1-4).
- Kofi Anan: *Preventing War and Dissaster. A Growing Global Challenge*. 1999 Annual Report on the Work of the Organization. New York 1999 (127).
- Kühnhardt Ludger: *Die Univesalität der Menschenrechte*. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 1991 (453).
- Lynch James: *Education for Citizenship in a Multicultural Society*. Cassel, London 1992 (122).

NCSS Board of Directors: Global Education. www.ncss.org/1981 (1-3).

Our Human Rights are Not for Trading. Position Statement by the Peoples Decade for Human Rights Education (PDHRE). WTO Settle Ministerial Conference Nov. 1999. Summary. www.Pdhere.org 1999 (1-8).

Patrick John: A Global Perspective on Human Rights Education. ERIC Digest. 198. www.ed.gov/databases/ERIC. (1-4)

Patrick John: Global Trends in Civic Education for Democracy www.indiana.edu/ssdc. 1997 (1-4).

Pinhey Laura: Global Education: Internet Resources. www.indiana.edu/ 1998 (1-4).

Reardon Betty A.: Educating for Human Dignity. Learning About Rights and Responsibilities. University Pennsylvania Press. Philadelphia 1995 (220).

Reardon Betty A.: Human Rights as Education for Peace. www.pdhere.org/report.1997 (1-3).

Rex Andrews: The International Dimension in the National Curriculum. Trentham Books, London 1994 (196).

Schmidt Dieter (hrg.): Die Menschenrechte – eine Herausforderung der Erziehung. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 1981 (220).

Stimmann Branson Margaret: Rights : An international perspective. www.civiced.org/ 1991 (1-10).

Stimmann Branson Margaret: The education of citizenship in a market economy and its relationship to a free society: www.civiced.org/education.html (1-10)

Stimmann Margaret Branson – J. Tornej Purta: International Human Rights, Society and the Schools. NCSS Buletin No. 68, Washington 1982 (98).

The European Commission: Learning for active citizenship. <http://europa.eu.int/> 2000 (1-28).

UN: Compedium of International Youth Instruments and Rights. Special Issue. Youth Information Bulletin. Vol. 1-2/1999. Nos. 98-99. (1-45). www.un.org/.

UN: Človekove pravice. Zbirka mednarodnih dokumentov I. del Univerzalni dokumenti. Izdalo Društvo za združene narode za Republiko Slovenijo. Ljubljana 1995 (434). II. del 1996 (435-874).

UN: Human Rights Today. A UN Priority. UN. New York 1998 (74).

UN: The World Programme of Action for Youth to the Year 2000 and Beyond. www.un.org/.

UN: World Concerns and the United nations. UN. New York 1983 (239).

UN: The Unitet Nations and Human Rights. UN. new York 1984 (237).

UN: Basic facts about Unitet Nations. UN. New York 1998 (348).

UN: United Nations Millenium Declaration. G. Assembly, Resolution ad. by GA 2000 (1-9).

UN University: Global Ethos. International Conference. <http://www.vulab.ias.unu.edu/> oct. 2000 (več referatov).

UN.....: Millenium Assembly: Background documents. <http://www.un.org/> 1999.

UN.....: WE the PEOPLES: The Millenium Assembly and the Millenium Summit. <http://www.un.org/poročila>. Deklaracija ...2000.

UN.....: Globalisation with a Human face. Human Development Report 1999. <http://www.undp.org/>.

UNESCO: Culture of Peace. Declaration on a Culture of Peace. www.unesco.org/. 2000 (1-8).

United Nations Reference Guide in the Field of Human Rights. UN, New York 1993 (120).

Vandenberg Donald: Human rights in education. Philosophical Library, New York 1983 (272).